

پیشگفتار

این کتاب برای درس بررسی متون تخصصی از جهت فن اعراب و ترجمه در مقطع کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث فراهم آمده و هدف آن ایجاد توانایی لازم برای بهره‌مندی دقیق، عالمانه و هوشمندانه از محتوای منابع اصیل اسلامی است. از این رو همه پژوهشگران، دانشجویان دوره دکتری، علاقه‌مندان به زبان و ادبیات عربی و آنان که می‌خواهند مهم‌ترین قوانین زبان عربی و شیوه ترجمه اساسی‌ترین ساختارهای این زبان را همراه با متن و به صورت کاربردی بیاموزند، می‌توانند از آن استفاده کنند.

کتاب حاضر مشتمل بر ۷ فصل و ۴ ضمیمه است. فصل اول به پیشینه تاریخی پدیده «اعراب» در زبانهای کهن سامی، کتاب‌شناسی اعراب قرآن و ضرورت آشنایی با فن اعراب می‌پردازد. در فصل دوم با نگاهی زبان‌شناختی به مسئله اعراب و بنا، اصطلاحاتی چون عامل، معمول، نقش دستوری، علامت اعراب و اعراب محلی تعریف شده‌اند. در بخش بعدی همین فصل موضوع تجویزی یا توصیفی بودن دستور زبان عربی طرح شده و نخستین پژوهشهای دستوری زبان‌شناسان و کوششهای پس از آن، از این زاویه بررسی شده است. آشنایی با نشانه‌های اعراب و دلالت‌های معنایی آنها و نیز معرفی نشانه‌های بنا در زبان عربی یکی دیگر از عنوانهای پراهمیت فصل دوم است. در همین بخش نشانه‌های فرعی اعراب در اسمها و فعلها و نیز اعراب تقدیری با کمک تابلوهایی توضیح داده شده‌اند تا به خاطر سپردن آنها آسان‌تر گردد.

در فصل سوم، برای آشنایی مقدماتی با شیوه ترجمه، نخست چگونگی ترجمه اسمها با توجه به اعراب آنها بیان گردیده، آنگاه شیوه ترجمه مهم‌ترین و پرکاربردترین ترکیبها در ساختار جمله عربی توضیح داده شده است. برای هر یک از این مباحث با استناد به قرآن تمرینهایی اختصاص یافته و در ادامه مسئله زمان افعال و ترجمه آنها به اختصار بررسی شده است. توجه به نوع فعل از نظر لازم یا متعدی بودن و نیز نقش مهم حروف اضافه در تعیین معنای فعل، یکی دیگر از عنوانهای فصل سوم را تشکیل می‌دهد. ساختار انواع جمله در

زبان عربی موضوع پایانی این فصل است که با روشی نوین ارائه شده و شایسته است که به صورت جدی مورد مطالعه قرار گیرد. خواننده در این بخش همچنین با جمله‌های فرعی (= وابسته) آشنا می‌شود. هر یک از فصلهای اول تا سوم البته یکدیگر را تکمیل می‌کنند و باید با دقت آموخته شوند. فصل چهارم تا پایان فصل هفتم منتخبی است از قرآن کریم، نهج البلاغه، امالی سید مرتضی (د ۴۳۶ق) و مقدمه ابن خلدون (د ۸۰۸ق). متنهای برگزیده به صورت درسهای مستقل از یکدیگر تنظیم شده است که به تفصیل مورد تجزیه و تحلیل لغوی و دستوری قرار می‌گیرد و ضمن آن قوانین ضروری برای ترجمه روان و درست برخی عبارتها آموزش داده می‌شود. برای هر درس انتهایی به عنوان تمرین از مآخذ یاد شده انتخاب گردیده است که به طور کلی چند خواسته را دنبال می‌کند:

- شکل‌گذاری و اعراب‌گذاری.
- تجزیه و تحلیل دستوری یا بیان نقش دستوری کلمه‌ها در ساختار جمله به ویژه آنهایی که نقش کلیدی دارند.
- یافتن معانی واژه‌ها به منظور آموختن شیوه استفاده از لغتنامه‌های عربی.
- ترجمه روان و درست جمله‌ها که نشان‌دهنده میزان درک و فهم معنای عبارتها و متون است.

پس از فصل هفتم مباحث عدد، چگونگی تطبیق میان صفت با موصوف و فعل با فاعل در زبان عربی کلاسیک و مدرن و نیز چگونگی استفاده از فرهنگهای ریشه‌ای در قالب ۴ ضمیمه افزوده شده است. امیدوارم که این کتاب راهنمای خوبی برای دانشجویان علاقه‌مند و با اراده باشد و استادان نیز آن را برای تدریس مفید یابند. در خاتمه از حمایت‌های بی‌دریغ استاد ارجمند جناب آقای دکتر مجید معارف مدیر محترم گروه علوم قرآن و حدیث سازمان «سمت» و نیز پیگیریه‌های صمیمانه سرکار خانم هاله معیری کارشناس محترم گروه و همکاران پرتلاش بخش تدوین خانمها نوشین قبدیان، پری حیدری، مونا درشته و مژگان امیری پریان سپاس‌گزاری می‌کنم. ویراستاری این اثر کاری دشوار بود که سرکار خانم مریم ربانی با صبر و بردباری آن را نیک به انجام رسانیدند. از خداوند سبحان برای ایشان شادی و تندرستی آرزومندم.

و الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما كنا لنهتدی لولا أن هدانا الله

ب. فرزانه

راهنمای استفاده بهتر از کلاس درس

پیش از شروع درس مناسب می‌بینم نکاتی را به دانشجویان گرامی که به راستی در پی فراگیری دانش‌اند یادآوری و آنان را با اصرار به انجام دادن دقیق و پیوسته اموری تشویق کنم که سبب می‌شود از وقت ارزشمند خود به بهترین شکل بهره‌برداری کنند و نتیجه مطلوب را به دست آورند:

• هدف در دانشگاه تنها بهره‌مند شدن از دانش در زندگی عادی نیست بلکه هدایت دانشجویان به سوی نبوغ و تمرین برای آموختن شیوه بحث‌های علمی، دستیابی به استقلال اندیشه و توانایی نقد سالم.

• هدف دانشگاه این نیست که دانشجویان تنها آنچه را از استاد شنیده خوب بیاموزند بلکه دانشگاه به دنبال آن است که ذهن دانشجویان را تمرین دهد تا شایستگی یابد راه پر فراز و نشیب ارتقای علمی را با موفقیت پیماید و در این مسیر بتواند نوآوری کند. البته چنین هدفی تنها زمانی محقق خواهد شد که دانشجویان تمام همت و کوشش خود را برای علم‌اندوزی به کار گیرند و دانشمندانی را که خستگی‌ناپذیر، خالصانه و بدون هرگونه چشمداشت آثاری گرانبها برای ما به یادگار گذاشته‌اند، الگو قرار دهند:

بَقْدَرِ الْكِدِّ تَكْتَسِبُ الْمَعَالِي فَمَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي

• استاد در دانشگاه به مثابه راهنمایی است که مدت زمانی با گروهی همراه است و آنگاه که دریافت می‌تواند بقیه راه را طی کنند و از خطرهای در امان‌اند آنان را به خود وا می‌گذارد.

مواردی که باید با دقت انجام پذیرد:

• یادداشت‌برداری در خلال درس چرا که حفظ همه آنچه در کلاس شنیده می‌شود، تنها از این طریق امکان‌پذیر است (كُلِّ عِلْمٍ لَيْسَ فِي الْقِرْطَاسِ ضَاعَ).

• تنظیم و ترتیب یادداشتها با دقت و امعان نظر و تکمیل آنها از طریق مراجعه به منابع معتبر (= گسترش مطالعات).

• حفظ و فهم یادداشتهای خوب حفظ کردن و نیک اندیشیدن به آنچه حفظ شده است.

در درس بررسی متون تخصصی، هدف ایجاد توانایی دانشجو برای درست خواندن و درست فهمیدن منابعی است که به گسترش مطالعات و پژوهشهای او کمک می‌کند. برای دست یافتن به چنین هدفی:

۱. با مراجعه به کتابهای لغت^۱ در منزل، یادداشتهای خود را درباره کلمات و معانی آنها که در کلاس مورد بحث قرار گرفته است، تکمیل کنید. بدین ترتیب چگونگی استفاده درست و دقیق از لغتنامه‌ها را می‌آموزید.

۲. برای درسهای خود پیش مطالعه داشته باشید متنها را با استفاده از دانش دستوری خود اعراب‌گذاری و غلطهای احتمالی را در کلاس اصلاح کنید.

۳. نکات دستوری را که در کلاس یادداشت‌برداری کرده‌اید با مراجعه به منابع تکمیل نمایید. تحلیلهای دستوری در این کتاب بسیار خلاصه و با توجه به متن انجام پذیرفته و ممکن است جامع نباشد، از این رو مطالعه تکمیلی در خصوص آنها ضرورت می‌یابد. دانشجویان بایستی مجموعه‌ای از قواعد عمومی را^۲ در ذهن داشته و قادر باشند آنها را به کار گیرند آنگاه برای گسترش دانسته‌های خود به منابع غنی‌تر^۳ مراجعه نمایند.

۴. متنهای درس، از کتابهایی انتخاب شده است که غالباً به فارسی برگردان شده‌اند، به ترجمه‌های فارسی مراجعه و بر اساس آنها ترجمه‌های خود را اصلاح کنید.

۵. در پایان هر درس بخشی با عنوان تحلیلهای لغوی و دستوری آمده که به فهم بهتر متن کمک خواهد کرد، شما باید بیاموزید متنهایی را که در تمرینها و یا دیگر متون آمده است، به همان شیوه مورد بررسی و تحلیل قرار دهید.

۶. بدیهی است جلسات محدود یک نیمسال تحصیلی برای خواندن همه کتاب در کلاس درس کافی نیست از این رو بخشهای ناخوانده را خود بخوانید.

۱. مانند: المنجد تألیف لويس معلوف؛ المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة تألیف أنطون نعمة و دیگران؛

المعجم الوسيط کار مجمع اللغة العربیة قاهره؛ فرهنگ نوین تألیف الیاس انطون الیاس ترجمه سید مصطفی طباطبایی؛ فرهنگ معاصر عربی فارسی تألیف هانس ور ترجمه آذرتاش آذرنوش.

۲. در حدود قواعد کتاب مبادئ العربیة جلد ۲ یا کتابهای مشابه با معرفی استاد.

۳. چون النحو الوافی اثر عباس حسن؛ جامع الدروس العربیة اثر مصطفی غلابینی یا مبادئ العربیة جلد ۴ تألیف رشید شرتونی.